

CZU: 342.733/734:364.26

SISTEMUL AUTORITĂȚILOR RESPONSABILE DE ASIGURAREA DREPTURILOR LA EDUCAȚIE ȘI LA MUNCĂ PENTRU PERSOANELE CU DIZABILITĂȚI

*Gheorghe BOSÎI**Universitatea de Stat din Moldova*

Dizabilitatea nu reprezintă o condamnare la izolare, ci este acea stare de interacțiune a persoanelor cu variate deficiențe de sănătate, care din cauza barierelor fizice sau a atitudinii din societate nu le permite acestora să beneficieze pe deplin de drepturile și libertățile fundamentale, ca și ceilalți membri ai societății. Obligația autorităților publice de a asigura realizarea eficientă a dreptului persoanelor cu dizabilități la educație și la muncă reprezintă premisa incluziunii sociale a acestora și, implicit, ridicării nivelului de viață și asigurării unui trai decent.

Cuvinte-cheie: dizabilitate, muncă, educație, autoritate, discriminare, adaptare rezonabilă.

THE SYSTEM OF AUTHORITIES RESPONSIBLE FOR THE ENSURING THE RIGHTS TO EDUCATION AND TO WORK FOR PERSONS WITH DISABILITIES

Disability does not represent a conviction to isolation, but is that estate of interaction of the persons with various health deficiencies, that due to physical barriers or the attitude from the society do not allow them to benefit fully from the fundamental rights and freedoms as the other members of the society. The obligation of the public authorities to ensure the efficient realization of the right to education and to work for persons with disabilities represents the premise to their social inclusion and implicitly the increase of life level and that of a decent living.

Keywords: disability, work, education, authority, discrimination, reasonable adaptation.

Introducere

Situația persoanelor cu dizabilități prezintă un interes pentru societate din ce în ce mai pronunțat. Tendința mondială este axată pe incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, recunoașterea autonomiei individuale a acestora și transformarea persoanelor cu dizabilități în deținători de drepturi în mod egal cu ceilalți membri ai societății. Pentru îndeplinirea acestor deziderate este importantă instruirea persoanelor cu dizabilități, dobândirea abilităților ce le vor permite să-și dezvolte personalitatea proprie și, în fine, să dobândească o meserie ce le va permite să ducă un mod de viață decent. Astfel, dreptul la educație este strâns legat de realizarea dreptului la muncă, asigurarea acestora fiind un deziderat pentru societățile democratice.

1. Dreptul la educație și dreptul la muncă al persoanelor cu dizabilități

Constituția Republicii Moldova garantează, în art.51, protecția specială a persoanelor cu dizabilități. Statul asigură pentru acest grup de persoane condiții normale de tratament, de readaptare, de învățământ, de instruire și de reintegrare socială. Potrivit art.2 din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, nr.60 din 30.03.2012, persoană cu dizabilități este persoana cu deficiențe de diferit tip, care în interacțiune cu diverse bariere/obstacole pot îngreuna participarea ei deplină și eficientă în viața societății în condiții de egalitate cu celelalte persoane. Urmând această definiție, vedem o abordare total nouă a noțiunii *dizabilitate*, una axată pe drepturile omului. Astfel, persoanele cu dizabilități devin deținători de drepturi egale cu celelalte persoane din societate. Acest fapt este datorat înlocuirii termenului „handicap” ce caracteriza persoanele respective cu cel de „dizabilitate”. Termenul *handicap* este unul discriminatoriu, deoarece abordează dizabilitatea din punct de vedere medical, în timp ce termenul *dizabilitate* este adaptat abordării bazate pe drepturile omului, astfel încât societatea este privită drept cea care limitează accesul persoanelor cu deficiențe la o viață de calitate [1, p.3].

Garantarea exercitării egale de către persoanele cu dizabilități a drepturilor și libertăților fundamentale își găsește reflectare în art.1 alin.(3), art.4 și 16 din Constituția Republicii Moldova, care proclamă că drepturile și libertățile omului, libera dezvoltare a personalității umane sunt valori supreme, iar egalitatea în drepturi a tuturor oamenilor, indiferent de oricare deosebire între ei, cum ar fi rasă, naționalitate, gen, inclusiv dizabilitate, urmează a fi asigurată.

Reieșind din necesitatea asigurării exercitării egale în rând cu ceilalți membri ai societății a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în principalul instrument juridic internațional ce garantează asigurarea

realizării drepturilor pentru persoanele cu dizabilități – Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități [2] – au fost fixați un șir de termeni și prevăzute măsuri menite să pună în aplicare practică acest deziderat.

Pentru buna dezvoltare a personalității persoanelor cu dizabilități este importantă asigurarea autonomiei individuale, independenței și a libertății deciziei. În acest context, drepturile social-economice, inerente persoanelor, inclusiv dreptul la educație și dreptul la muncă, își regăsesc importanța în ceea ce privește incluziunea reală a persoanelor cu dizabilități în societate.

Aceste două drepturi, deși distincte, real implementate pot îmbunătăți substanțial viața păturilor defavorizate, implicând contribuind la asigurarea unui trai decent și a unei vieți trăite cu demnitate.

Dreptul la educație și dreptul la muncă sunt stipulate în Titlul II al Constituției Republicii Moldova:

1. *Dreptul la învățatură*, art.35, unde sunt descrise treptele educației: de la învățământul general obligatoriu până la cel liceal, profesional și superior;

2. *Dreptul la muncă și la protecția muncii*, art.43, unde se recunoaște dreptul la muncă, la libera alegere a muncii, precum și la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă pentru orice persoană.

Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități consacră acestor drepturi următoarele articole:

a) art. 24 – Educația;

b) art. 27 – Munca și angajarea în câmpul muncii.

Totuși, pentru realizarea efectivă a drepturilor se cere a fi înțeles scopul și semnificația unor termeni, iar pentru persoanele cu dizabilități acest fapt devine relevant, având în vedere necesitățile speciale ale acestora. Astfel, în Dicționarul explicativ al limbii române [3] termenul „educație” este definit drept un complex de măsuri aplicate în mod sistematic în vederea formării și dezvoltării însușirilor intelectuale, morale sau fizice ale copiilor, ale tineretului sau ale societății, bună creștere, comportare civilizată în societate. Reieșind din sensul termenului, Convenția recunoaște dreptul la educație al persoanelor cu dizabilități, fără discriminare și cu respectarea principiului egalității de șanse. Statelor semnatare le revine asigurarea unui sistem educațional incluziv la toate etapele de învățare, îndreptate spre:

a. Dezvoltarea personalității, abilităților mentale și fizice, creativității la potențial maxim;

b. Dezvoltarea deplină a potențialului uman, a simțului demnității și a propriei valori, consolidarea respectului pentru drepturile și libertățile fundamentale ale omului, pentru diversitatea umană;

c. Oferirea posibilității persoanelor cu dizabilități de a participa efectiv la viața societății libere.

Codul educației al Republicii Moldova [4] nu conține definiția educației, în art.5 fiind menționate misiunile educației, ce rezidă în dezvoltarea potențialului uman pentru asigurarea calității vieții, creșterii durabile și bunăstării poporului. Pentru persoanele cu dizabilități este relevantă proclamarea în Codul educației (art.7 lit.g)) a principiului incluziunii sociale. Începând cu învățământul preșcolar, primar, gimnazial, finisând cu cel liceal, profesional și superior, este recunoscută incluziunea persoanelor cu dizabilități în procesul de învățământ. Pentru persoanele cu dificultăți de învățare, cauzate de dizabilități, sunt prevăzute următoarele modalități:

1. Învățământul la distanță;

2. Învățământul la domiciliu;

3. Studiul individual.

Codul educației a inclus termenul *educație incluzivă* ce semnifică procesul educațional care răspunde diversității copiilor și cerințelor individuale de dezvoltare, oferind oportunități și șanse egale de a beneficia de drepturile fundamentale ale omului la dezvoltare și la educație de calitate și de medii comune de învățare.

Este asigurat sau nu dreptul la o educație incluzivă? Este o întrebare ce merită a fi analizată din perspectiva obligațiilor statului, asumată la semnarea și ratificarea Convenției și de eforturile Republicii Moldova îndreptate în această direcție. Mulți actori din sfera educațională se întrebă dacă educația incluzivă este benefică tuturor și dacă este benefică în sine. Soluția nu este simplă, dat fiind că, în vederea realizării scopului educației incluzive, trebuie să avem rezultate direct proporționale cu rezultatul acțiunilor obținut. Doar în acest caz dreptul la educație în egală măsură cu celelalte persoane ar fi îndeplinit. Această problemă poate apărea în cazul persoanelor cu dizabilități locomotorii sau senzoriale care doresc să învețe într-o școală generală, iar sistemul educativ nu dispune de resurse necesare pentru asigurarea acestor persoane cu echipament de asistență sau cu un mediu fizic accesibil.

De buna realizare a educației incluzive este strâns legată realizarea dreptului la muncă al persoanelor cu dizabilități. În condițiile unei piețe a muncii libere, în care se pune accent pe calitatea abilităților angajaților,

fără o educație calitativă ele nu-și pot găsi un loc de muncă, nici să-și realizeze sarcinile de muncă. Dreptul la muncă include accesul în condiții de egalitate cu celelalte persoane la:

- a) oportunitatea de a-și câștiga existența, prin exercitarea unei activități liber alese sau acceptate pe piața muncii;
- b) un mediu de muncă deschis, incluziv și accesibil pentru persoanele cu dizabilități.

2. Autoritățile investite cu asigurarea dreptului la educație și a celui la muncă

Drepturile omului reprezintă o realitate și o finalitate a întregii activități umane și a statului de drept [5, p.385]. Funcția unui stat este de a promova și de a asigura realizarea eficientă a drepturilor și libertăților fundamentale.

În sistemul autorităților publice, abilitate cu sarcina realizării și implementării eficiente a drepturilor la educație și la muncă a persoanelor cu dizabilități, distingem următoarele autorități responsabile de acest proces:

1. Puterea legislativă – Parlamentul Republicii Moldova. Conform art.72 din Constituție, Parlamentul adoptă legile organice care implementează organizarea generală a învățământului, precum și regimul general privind raporturile de muncă.
2. Guvernul Republicii Moldova. Potrivit art.98, 102 din Constituție, Guvernul asigură realizarea politicii interne și organizarea executării legilor.
3. Instituțiile administrației publice centrale de specialitate. Ministerele înființează autorități responsabile de a conduce și de a coordona, precum și de a exercita controlul în domeniile specifice. În cazul dat putem distinge următoarele instituții responsabile:
 - a) Ministerul Educației, Culturii și Cercetării;
 - b) Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale.
4. Organele justiției. Rolul sistemului judecătoresc este de a soluționa litigiile ce țin de realizarea eficientă a drepturilor, inclusiv a litigiilor de contencios administrativ. Scopul sistemului judecătoresc este de a realiza dreptatea – valoare supremă consfințită în Constituție.
5. Curtea Constituțională. Această instituție juridico-politică are rolul de a asigura supremația Constituției, controlul corespunderii legilor și altor acte normative prevederilor constituționale.
6. Alte autorități autonome responsabile de asigurarea drepturilor fundamentale. Un rol deosebit în procesul asigurării egalității revine instituțiilor naționale de protecție a drepturilor omului – Avocatului Poporului și Consiliului pentru Asigurarea Egalității și Prevenirii Discriminării, a căror practică este destul de variată, inclusiv în ceea ce ține de perfecționarea legislației, precum și de prevenirea discriminării.

3. Obligațiile autorităților publice menite a asigura realizarea eficientă a drepturilor persoanelor cu dizabilități

Conform art.5 al Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități, sunt interzise toate formele de discriminare, iar măsurile specifice care sunt necesare pentru a accelera sau a obține egalitatea *de facto* a persoanelor cu dizabilități nu vor fi considerate discriminare. Acest fapt este necesar din considerentul că persoanelor cu dizabilități în toate sferile le era atribuit anterior un rol marginal, ele erau privite ca persoane care urmau a fi izolate de societate. În sfera educațională acestor persoane le erau atribuite calificative denigratorii, iar în sfera accesului pe piața muncii erau create întreprinderi specializate unde aceste persoane puteau activa.

Paradigma schimbărilor apărute odată cu adoptarea Convenției obligă statele să întreprindă măsuri pozitive, menite să includă aceste persoane în viața socială.

Convenția a stabilit un set de măsuri pozitive din partea statului menite să asigure dreptul persoanelor cu dizabilități la educație, printre care:

- (a) Întreprinderea de măsuri menite să elimineze excluderea din sistemul educațional pe criterii de dizabilitate;
- (b) Asigurarea accesului persoanelor cu dizabilități la învățământ primar incluziv, de calitate și gratuit și la învățământ secundar, în condiții de egalitate cu ceilalți, în comunitățile în care trăiesc;
- (c) Asigurarea adaptării rezonabile a condițiilor la nevoile individuale;
- (d) Acordarea pentru persoanele cu dizabilități a sprijinului necesar, în cadrul sistemului educațional, pentru a li se facilita o educație efectivă;

(e) Întreprinderea de măsuri eficiente de sprijin individualizat în amenajarea mediului care să maximizeze progresul școlar și socializarea în conformitate cu obiectivul de integrare deplină.

În ceea ce privește încadrarea persoanelor cu dizabilități în câmpul muncii, de asemenea au fost stabilite un șir de obligațiuni menite a facilita integrarea lor în câmpul muncii. Printre cele mai relevante ar fi programele generale de orientare tehnică și vocațională, precum și promovarea angajării persoanelor cu dizabilități în sectorul privat prin politici și măsuri adecvate, care să includă programe de acțiune pozitive, stimulente și alte măsuri.

Realitățile în domeniu denotă că Republica Moldova este la început de cale în ceea ce privește realizarea eficientă a drepturilor fundamentale ale persoanelor cu dizabilități. Măsurile puterii îndreptate spre lichidarea școlilor speciale pentru copiii cu deficiențe psihosociale nu și-au găsit pe deplin argumentarea. Or, în cazul dat a avut loc integrarea în mediul educațional, nefiind asigurată incluziunea educațională. Același aspect este evident și în ce privește integrarea în câmpul muncii, nefiind realizat potențialul persoanelor cu dizabilități. Persoanele cu dizabilități își găsesc cu dificultate un loc de muncă, deoarece lipsește accesibilitatea fizică sau informațională a locurilor de muncă.

Autorităților responsabile din domeniu – ministere, agenții, cu rol de a crea politici și de a le implementa, le revine un rol dificil în realizarea eficientă a dreptului la educație și, respectiv, a celui la muncă pentru persoanele cu dizabilități. Este necesară evaluarea necesităților individuale ale fiecărei persoane pentru a găsi soluții optime. La moment, școlile, grădinițele sau / și instituțiile de învățământ superior duc lipsă de un mediu fizic accesibil, de programe adaptate la necesitățile individuale ale persoanelor cu dizabilități, în dependență de tipul de dizabilitate, precum și de tehnologiile de asistență sau personalul disponibil care ar acorda suportul necesar. Acest fapt este caracteristic și mediului de afaceri care nu dispune de un mediu incluziv.

Sunt salutare eforturile autorităților îndreptate spre a crea facilități pentru angajarea persoanelor cu dizabilități în câmpul muncii – subvenții pentru angajarea lor în câmpul muncii sau pentru adaptarea locurilor de muncă la persoanele cu dizabilități [6].

Totuși, autoritățile statului, în special Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, au fost găsite responsabile de discriminarea persoanelor hipoacuzice privind accesul la studii liceale și superioare [7]. Aceasta are loc din cauza lipsei unei acomodări rezonabile pentru acest grup de persoane, precum și a faptului că în Planul-cadru pentru instituțiile de învățământ special pentru elevii cu deficiențe auditive predarea limbii străine este prevăzută doar pentru clasele II-V, în clasele VI-IX acest obiect nefiind predat. De asemenea, în Regulamentul privind examenul de bacalaureat nu este prevăzută posibilitatea scutirii de acest examen pentru hipoacuzici sau înlocuirea acestei discipline cu alta, reieșind din specificul acestui grup de persoane. Acest fapt reprezintă o barieră pentru hipoacuzici în ce privește susținerea examenului de bacalaureat și accesarea la studii superioare.

Concluzii

În concluzie, este evidentă corelația dintre asigurarea realizării dreptului la educație și a celui la muncă pentru persoanele cu dizabilități, pentru incluziunea socială și asigurarea demnității. În acest proces, autoritățile responsabile urmează să evalueze situația existentă și să întreprindă eforturi regulatorii, stimulatorii și de orice tip pentru realizarea practică a incluziunii educaționale, precum și pentru realizarea eficientă a potențialului persoanelor cu dizabilități, ceea ce le-ar permite să-și asigure autonomia, să decidă personal meseria dorită. În același rând, ar facilita aplicarea măsurilor de protecție socială, în câmpul muncii fiind încadrat un număr ridicat de persoane cu dizabilități.

Recomandări în vederea implementării drepturilor vizate

1. Analiza cadrului legal existent și a situației de fapt în vederea evitării discriminării în sfera educațională și facilitării accesului persoanelor cu dizabilități în câmpul muncii – sarcina revenind ministerelor de resort;
2. Implementarea acțiunilor din Programul național de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități pentru anii 2017-2022, care privește accesibilizarea spațiilor publice – școli, grădinițe etc. sau locuri de muncă;
3. Implementarea acțiunilor stimulatorii de angajare a persoanelor cu dizabilități și de subvenționare a măsurilor de adaptare a locurilor de muncă la necesitățile persoanelor cu dizabilități;
4. Inițierea unui dialog, cu respectarea principiului transparenței și asigurării participării în procesul luării deciziilor din partea principalilor actori implicați în procesul de asigurare a drepturilor la educație și la muncă pentru persoanelor cu dizabilități – ministere, agenții.

Referințe:

1. MIHAI, D.A. *Dreptul la educație al copiilor cu dizabilități*: Teză de doctorat. Craiova, 2017. Disponibil: https://www.ucv.ro/pdf/invatamant/educatie/programe_doctorat/teze_doctorat/sustinite_2018/mihai/rezumat_ro.pdf
2. Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități, ratificată prin Legea nr.166 din 09.07.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.126-128. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=117839&lang=ro
3. Dicționarul explicativ al limbii române. Disponibil: <https://www.dex.ro/educa%C8%9Bie>
4. Codul educației al Republicii Moldova, Legea nr.152 din 17.07.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr.319-324. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=112538&lang=ro
5. CÎRNAȚ, T. *Drept constituțional și instituții politice*. Partea întâi. Chișinău: USM, 2020. 385 p.
6. Legea, cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea în șomaj, nr.105 din 14-06-2018. Art.36, 38 În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.295-308. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105474&lang=ro
7. Decizia Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității din 18.10.2019. Cauza 147/2019. Disponibil: http://egalitate.md/wp-content/uploads/2016/04/Decizie_constatare_147_2019.pdf

Notă: Lucrarea a fost efectuată în cadrul Proiectului Instituțional, desfășurat în cadrul Școlii doctorale *Științe Juridice*, Universitatea de Stat din Moldova, specialitatea Drept constituțional, cifrul specialității 552.01.

Date despre autor:

Gheorghe BOSÎI, doctorand, Școala doctorală *Științe Juridice*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: gheorghe.bosii@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0534-4470

Prezentat la 03.04.2020